

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΑΙ ΕΝΝΟΙΑΙ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΚΑΣΤΩΝ

6. — Ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς τάξεως διεμορφώθη κυρίως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ὁ ΙΘ' αἰὼν εἶναι μάλιστα ἐκεῖνος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀνήχθη ἡ ἔννοια ταύτης καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐν γένει διακρίσεων εἰς ἀντικείμενον κοινωνιολογικῆς ἐρεύνης, ζητηθέντος καὶ ἐπιτευχθέντος ἐν πολλοῖς τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν στοιχείων—στοιχείων ἱστορικῶν καὶ ψυχολογικῶν—, τὰ ὅποια συνιστοῦν τὰς ἐν τῇ κοινωνίᾳ κρατούσας διακρίσεις. Προβλήματα συνδεόμενα στενότερα πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων—ὡς π.χ. τὸ πρόβλημα τῆς πάλης τῶν τάξεων καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐν γένει ἀγώνων—εἶχον βεβαίως ἀντιμετωπισθῆ, ὡς θὰ ἐξετάσωμεν εἰδικῶς εἰς τὸ Δ' κεφάλαιον τῆς παρούσης πραγματείας, πρὸ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ὅχι μόνον κατὰ τὸν ἀμέσως προηγηθέντα αὐτοῦ αἰῶνα, τὸν αἰῶνα, ὃ ὁποῖος ἀνήγαγε τὴν ἐπαναστασιν ὡς τοιαύτην εἰς ἀντικείμενον θρησκευτικῆς σχεδὸν λατρείας, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν ἤδη τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα συνεζητήθη ἐπανειλημμένως, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὸ πρόβλημα τῆς πάλης τῶν «τάξεων» (ἐν τῇ γενικωτάτῃ τῆς λέξεως ἔννοια), αἱ συζητήσεις ὅμως αὐταί, μὲ πολιτικὴν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διάθεσιν διεξαγόμεναι, προϋπέθετον ὡς γνωστὴν τὴν ἔννοιαν τῶν προκαλουσῶν τὴν πάλην καὶ τὰς ἐπαναστάσεις κοινωνικῶν διακρίσεων. Ἐν συνδυασμῷ βεβαίως πρὸς τὴν θεωρίαν περὶ στάσεων καὶ κοινωνικῶν ἀγώνων, ὡς καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς θεωρίας περὶ τῆς φύσει δεδομένης εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀνισότητος¹⁾ ἢ ἀν-

1) Κύριος ὑποστηρικτὴς τῆς θεωρίας ταύτης ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ Ἀριστοτέλης (πρβλ. Πολιτικά 1252a, 25 κ.έ.). Καὶ νεώτεροι συγγραφεῖς ἠρύσθησαν τὰ ὑπὲρ τῆς ἀνισότητος ἐπιχειρήματά των ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Οὕτω π.χ. ὁ Auguste Comte εἰς τὸ ἔργον του «Cours de philosophie positive», t. IV, 5e édition, Paris 1907, σ. 324.— Πρβλ. Παν. Κανελλοπούλου, Ἱστορία καὶ κριτικὴ τῶν κοινωνιολογικῶν θεωριῶν, Μέρος πρῶτον, Τεῦχος πρῶτον, ἐν Ἀθήναις 1929, σ. 85.

τιθέτως περὶ τῆς «οὐσιαστικῆς» ὡς ἐδίδαξεν ὁ Πλάτων,¹⁾ μηχανικῆς καὶ ἐξωτερικῶς πλήρους, ὡς ἐδίδαξαν ἄλλοι τινές, ἰσότητος, διευτυπώθησαν καὶ φράσεις τινές ἀναφερόμεναι εἰς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων ὡς τοιούτων, αἱ φράσεις ὅμως αὐταὶ δὲν ἀπέβλεπον εἰς συστηματικὴν τοῦ προβλήματος ἀντιμετώπισιν.

7.— Ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης ἐγνώρισε τὰς κοινωνικὰς διακρίσεις κυρίως ὡς διακρίσεις πολιτειακῶς κεκυρωμένας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σόλωνος καὶ ἐντεῦθεν ἴσως μάλιστα, εἴαν πιστεύσωμεν εἰς τὸν Ἀριστοτέλη,²⁾ καὶ πρὸ αὐτῆς—ἐμφανίζεται ἡ κοινωνία συγκεκριμένως τῶν Ἀθηναίων διηρημένη «τιμήματι...εἰς τέτταρα τέλη», καταταγμένη δηλαδὴ—κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον—ὑπ' αὐτῆς τῆς πολιτείας εἰς τέσσαρας, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ εἰσοδήματος, μὲ ἄλλας λέξεις «τιμοκρατικῶς» διακρινομένας ἀπ' ἀλλήλων τάξεις, εἰς τὰς τάξεις ἢ τὰ «τέλη» τῶν πεντακοσιομεδίμων, ἱππέων, ζευγιτῶν καὶ θητῶν. Ἡ τοιαύτη πολιτειακῶς κεκυρωμένη καὶ εἰς ὠρισμένην διαβάθμισιν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀντιστοιχοῦσα διαίρεσις («...ἐκάστοις ἀνάλογον τῷ μεγέθει ἀποδιδούς τὴν ἀρχήν»), γενομένη—κατ' ἀρχὰς τοῦλάχιστον—ἐπὶ τῇ βάσει οὐχὶ τῆς περιουσίας ἐν γένει, ἀλλὰ τοῦ ἐγγείου εἰδικῶς εἰσοδήματος τῶν πολιτῶν,³⁾ ἀπετέλεσε τὴν μόνην ἀμέσως ἀντιληπτὴν πραγματικό-

1) «Δυσὸν γὰρ ἰσοτήτοιον οὔσαιν», λέγει ὁ Πλάτων εἰς τοὺς Νόμους (757 B—D), «ὁμωνύμοι μὲν, ἔργῳ δὲ εἰς πολλὰ σχεδὸν ἐναντίαι, τὴν μὲν ἑτέραν εἰς τιμὰς πᾶσα πόλις ἱκανὴ παραγαγεῖν καὶ πᾶς νομοθέτης, τὴν μέτρῳ ἴσην καὶ σταθμῷ καὶ ἀριθμῷ, κλήρῳ ἀπευθύνων εἰς τὰς διανομὰς αὐτὴν τὴν δὲ ἀληθεστάτην καὶ ἀρίστην ἰσότητα οὐκέτι ῥᾶδιον παντὶ ἰδεῖν. Διὸς γὰρ δὴ κρίσις ἐστὶ... τῷ μὲν γὰρ μείζονι πλείω, τῷ δ' ἐλάττονι σμικρότερα νέμει, μέτρια διδοῦσα πρὸς τὴν αὐτῶν φύσιν ἑκατέρῳ, καὶ δὴ τιμὰς μείζοσι μὲν πρὸς ἀρετὴν ἀεὶ μείζους, τοῖς δὲ τοῦναντίον ἔχουσιν ἀρετῆς τε καὶ παιδείας τὸ πρέπον ἑκατέροις ἀπονέμει κατὰ λόγον».—Ἡ ἰσότης, ἣν διακηρύσσει ὁ Πλάτων, εἶναι, κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκφρασιν τοῦ Salin, «ἰσότης ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ἀνισότητος». Πρβλ. Edgar Salin, Platon und die griechische Utopie, München und Leipzig 1921, σ. 135.

2) Ἀριστοτέλους, Ἀθηναίων πολιτεία, VII, 3.

3) Πρβλ. σχετικῶς P. Clodh , La civilisation ath nienne, Paris 1927, σ. 41 κ.ε.—Ἡ προνομιοῦχος θέσις τῆς ἐγγείου κτήσεως ἤρθη περὶ τὸ ἔτος 581 π. X. Πρβλ. Gustave Glotz, Histoire grecque, t. I, Paris 1925, σ. 443.—Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ὑπαρξὶς μεγάλων περιουσιῶν προϋπέθετεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀπωσδήποτε τὴν κατοχὴν μεγάλων γαιῶν, οἱ δὲ εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι διετήρησαν καὶ ὑπὸ τὴν δημοκρατίαν ἐπὶ μακρὸν τὸ οὐσιαστικὸν μονοπώλιον τῆς μεγάλης γαιοκτησίας, ἐξηκολούθησαν νὰ κατέχουν προνομιοῦχόν τινα ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσιν. Τὰ οὐσιαστικὰ αὐτῶν κοινωνικὰ προνόμια ἀπώλεσαν ἐν Ἀ-

τητα, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἦντλησεν ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψις καὶ τὴν «θεωρητικὴν» οὕτως εἰπεῖν περὶ κοινωνικῶν διακρίσεων ἔννοϊαν. Οὐχὶ ἡ δυνατότης κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ὁποία εἶναι μόνον κατ' ἀρχὴν οἰκονομικῶς προσδιορισμένη, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἐξωτερικῶς ὡς τοιαύτη ἀπλῶς ἐκδηλουμένη οἰκονομικὴ πραγματικότης, οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν ἀνθρώπων ἐθεωρήθη ὡς τὸ συστατικὸν τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων στοιχεῖον. Ἀπλοποιηθεῖσιν μάλιστα τῆς διαβαθμίσεως, τὴν ὁποίαν ἐθέσπισεν ἢ ἔστω ἐπεκύρωσεν ἀπλῶς ὁ Σόλων, βλέπομεν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ῥήτορας καὶ ποιητὰς ὁμιλοῦντας περὶ «πλουσίων» καὶ «πενήτων», «εὐπόρων» καὶ «ἀπόρων», ἢ παρεμβάλλοντες τὸ πολὺ μεταξὺ τούτων—ὡς ἔπραξαν π.χ. ὁ Ἀριστοτέλης¹⁾ καὶ ὁ Εὐριπίδης²⁾—τὴν ἔννοϊαν τῶν «μέσων». Χωρὶς νὰ εἰσέρχονται εἰς ἀνάλυσιν τῶν κοινωνικῶν τούτων διακρίσεων, προϋποθέτουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὡς γνωστὴν καὶ αὐτονόητον τὴν τοιαύτην ἀπλὴν τοῦ προβλήματος θέσιν, βασιζόμενοι δηλαδὴ ἐπὶ τῆς προεπιστημονικῶς ἐσχηματισμένης ἔννοϊας τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων. Ἀνάλυσιν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἱκανοποίησιν καθαρῶς «θεωρητικοῦ» (ἐν τῇ νεωτέρᾳ καὶ στενῇ ἔννοϊᾳ τῆς λέξεως) ἐνδιαφέροντος εἶναι κατ' ἀρχὴν ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

8.— Τὸ αὐτὸ δέον νὰ λεχθῆ καὶ ὡς πρὸς τοὺς συγγραφεῖς τῶν μέσων αἰώνων καὶ τῶν ἀμέσως μετ' αὐτοὺς χρόνων. Αὐτὸς ὁ Niccolò Machiavelli, τοῦ ὁποίου ἡ «ρεαλιστικὴ» διάθεσις δὲν συνεβιβάζετο πλήρως πρὸς τὸ οὐτοπιστικὸν μᾶλλον πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, ἠρεῦνησε μὲν εἰς τὰ ἱστορικὰ καὶ πολιτικά του συγγράμματα περὶ Ρώμης καὶ Φλωρεντίας, εἰς τὰ διάφορα πολιτικά του ὑπομνήματα, ὡς τὸ περὶ Γαλλίας καὶ Γερμανίας, τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς κυρίως πλευρᾶς της, ἐξετίμησεν ἰδιαιτέρως, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰδικώτερον εἰς τὸ Δ' κεφάλαιον τῆς παρούσης πραγματείας, τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρω-

θήναις οἱ εὐγενεῖς πλήρως ἢ σχεδὸν πλήρως περὶ τὰ τέλη τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος, συγκεκριμένως μετὰ τὴν ἐν ἔτει 404/3 γενομένην ἀπόπειραν ἐπανιδρύσεως τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος. Πρβλ. Karl Julius Beloch, Griechische Geschichte, II. Band, I. Abt., Strassburg 1914, σ. 162 κ. ἑ.

1) «Ἐν ἀπάσαις δὴ ταῖς πόλεσιν ἐστὶ τρία μέρη τῆς πόλεως, οἱ μὲν εὐποροὶ σφόδρα, οἱ δὲ ἀποροὶ σφόδρα, οἱ δὲ τρίτοι οἱ μέσοι τούτων». Ἀριστοτέλους, Πολιτικά, 1295 b, 1-3.

2) Εὐριπίδου, Ἰκέτιδες 237 κ. ἑ.

πότητος οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες, δὲν ἐπεδίωξεν ὅμως νὰ ἐξετάσῃ κοινωνιολογικῶς καὶ νὰ ἀναλύσῃ τὰς κοινωνικὰς διακρίσεις ὡς τοιαύτας. Ὁ Machiavelli, ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα ἐκείνων, οἱ ὅποιοι καὶ πρὸ αὐτοῦ παρετήρησαν ἰδιαιτέρως πως τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, ἤρκεσθη εἰς τὸ νὰ ὀρμηθῇ ἐκ τῶν προεπιστημονικῶς ἐσχηματισμένων ἐννοιῶν τῶν «εὐγενῶν» καὶ «κοινῶν», «πλουσίων» καὶ «πτωχῶν»,¹⁾ τῶν «μεγιστάνων» καὶ τοῦ κοινοῦ «λαοῦ».²⁾ Καὶ ὅπου ἀκόμη πιστοποιεῖ πολυπλοκωτέρων διακρίσεων τὴν ὕπαρξιν, προὔποθέτει τὰς διακρίσεις ταύτας ὡς γνωστιάς, προὔποθέτει δηλαδή ὡς γνωστὸν ὅ,τι εἰς τὴν κοινὴν καὶ προεπιστημονικὴν περὶ αὐτῶν συνείδησιν ἰσχύει ὡς τοιοῦτον. Δὲν εἰσέρχεται εἰς ἀναλύσεις εἰδικωτέρας. Δὲν ἐλέγχει θεωρητικῶς ὅ,τι ἰσχύει ἀπλῶς καὶ μόνον ὡς δεδόμενον, ὅ,τι φαίνεται ἀπλῶς ὡς δεδόμενον.

Μόλις κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς πραγματικότητος, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἢ ἔτεινεν εἰς τὸ νὰ δημιουργήσῃ τὸ ἀστικὸν καθεστῶς, ἤρξαντο οἱ ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ φιλελευθερισμοῦ ἐμπνευσθέντες συγγραφεῖς μελετῶντες συστηματικώτερον τὰς κοινωνικὰς διακρίσεις ὡς τοιαύτας. Καὶ αὐτῶν ὅμως τῶν συγγραφέων τὸ ἐνδιαφέρον, ὅπως μελετήσουν τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, ἀναλυομένης συγκεκριμένως τῆς ἐννοίας τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἢ καταστάσεων, ὑποχωρεῖ πρὸ τοῦ αἰτήματος, τὸ ὁποῖον πάντες σχεδὸν ἔθεσαν, τοῦ αἰτήματος, ὅπως παύσουν ὑπάρχουσαι αἱ ἀντιθέσεις, πραγματοποιουμένης τῆς πλήρους μεταξὺ πάντων ἰσότητος.³⁾ Ὁ ΙΗ' αἰὼν δὲν εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του χρόνον ἐπαρκῆ διὰ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν πολυτέλειαν νὰ μελετᾷ μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ μάθῃ, διὰ νὰ διδαχθῇ. Ὁ ΙΗ' αἰὼν παρετήρει τὴν πραγματικότητα κυρίως διὰ νὰ ἀντλήσῃ ἐξ αὐτῆς ὅπλα ἐναντίον της, διὰ νὰ τὴν ἀνατρέψῃ. Πάντως ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτέθησαν αἱ πρῶται βάσεις, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὠρμήθη ἡ ἐπιστημονικὴ τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων ἔρευνα, ἐγκαταλειφθέντος ὀριστικῶς πλέον τοῦ παλαιοῦ, προεπιστημονικοῦ τρόπου παρατηρήσεως τῶν πρὸς τὴν κοινωνίαν συνδεομένων προβλημάτων. Τὰς περὶ

1) Πρὸβλ. Niccolò Machiavelli, Die Florentinische Geschichte, «Sämtliche Werke», aus dem Italienischen übersetzt von Joh. Ziegler, IV. Band, Karlsruhe 1834, σ. 1.

2) Πρὸβλ. N. Machiavelli, Vom Staate, «Sämtliche Werke», I. Band, Karlsruhe 1832, σ. 21.

3) Πρὸβλ. Ferdinand Tönnies, Stände und Klassen, ἐν «Handwörterbuch der Soziologie», Stuttgart 1931, σ. 629.

ῶν ὁ λόγος βάσεις δέον ὅμως νὰ ἀναζητήσωμεν περισσότερον εἰς ἐστερημένας θεωρητικῆς θεμελιώσεως καὶ ἀτάκτως ἐρριμμένας φράσεις ἀνδρῶν, ὡς ὁ *Marat*, καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὰ συστηματικὰ ἔργα συγγραφέων, ὡς ὁ *Simon Nikolaus Linguet* ἢ ὁ *Adam Ferguson*. Ὁ *Marat* συγκεκριμένως εἶναι ἐκεῖνος, διὰ μιᾶς καὶ μόνης φράσεως τοῦ ὁποίου, φράσεως περιλαμβανομένης εἰς ἄρθρον πολιτικὸν καὶ δημαγωγικόν, ἐχαράχθη τὸ πρῶτον ἡ ὁδός, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ — καὶ τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ἄλλωστε, ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ *Marx* — ἡ ἔρευνα. «Ἐν Γαλλίᾳ, ὡς καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας μοναρχίας», λέγει ὁ *Marat*, «εἶναι οἱ ὑπήκοοι διηρημένοι εἰς περισσότερας τάξεις μὲ διάφορα συμφέροντα, αἱ τάξεις δὲ αὐταὶ χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, περισσότερον ἴσως παρ' ὅ,τι χωρίζονται διὰ τῆς ἀνισότητος τῆς κοινωνικῆς των θέσεως καὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων ἀγαθῶν, διὰ τῆς σημειουμένης μεταξὺ τούτων διαφορᾶς εἰς τὴν ἀνατροφὴν, τὰς προλήψεις, κλίσεις, τὰ ἔθιμα καὶ εἰς τὸν ἐν γένει τρόπον, καθ' ὃν διάγουν τὴν ζωὴν των».¹⁾ Μὲ τὴν διαπίστωσιν αὐτὴν τοῦ *Marat* συνελήφθη κατὰ νέον ὅλως τρόπον τὸ πρόβλημα τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων.

Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πενία, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ εἰδικώτεραι, ἀμέσως ὄραται, περιουσιακαὶ διαβαθμίσεις τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀποτελοῦν εἰ μὴ τὴν ἐξωτερικὴν φάσιν τῶν κρατουσῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ διακρίσεων, φάσιν, ἡ ὁποία μάλιστα — καὶ τονίζοντες τοῦτο, χωροῦμεν πέραν καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ *Marat* γενομένης διαπιστώσεως — ἀπατᾷ ἐν πολλοῖς. Τὰς κοινωνικὰς διακρίσεις συνιστᾷ οὐχὶ ἡ οἰκονομικὴ πραγματικότης, ἡ περιουσιακὴ κατάστασις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ ἀπλῶς κατ' ἀρχὴν καὶ κατὰ τελευταῖον λόγον οἰκονομικῶς προσδιωρισμένη δυνατότης, ἡ ὁποία δίδεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως ἀναπτυχθοῦν ἀτομικῶς καὶ κοινωνικῶς. Τὸ ὅτι ἡ δυνατότης αὕτη εἶναι μόνον κατ' ἀρχὴν καὶ κατὰ τελευταῖον λόγον οἰκονομικῶς προσδιωρισμένη, τοῦτο σημαίνει, ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη, διὰ νὰ κατατάξωμεν ἀνθρώπον τινα εἰς τὴν ἀνωτάτην π.χ. τῶν τάξεων, νὰ εἶναι πράγματι ὁ ἴδιος κύριος τῶν οἰκονομικῶν μέσων, τὰ ὁποῖα οἱ εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν ἀνήκοντες διαθέτουν κατὰ κανόνα. Δυνατὸν νὰ ἐστερήθῃ ὁ ἴδιος ἢ νὰ ἐστερήθησαν οἱ μᾶλλον καὶ ἥττον ἄμεσοι πρόγονοί του τῶν μέσων τούτων, δυνατὸν νὰ εἶναι πτωχός, πτωχότερος πολλῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς ἄλλας κατω-

1) Πρβλ. *Heinrich Cunow*, *Zur Geschichte der Klassenkampftheorie*, ἐν «*Jahrbuch für Soziologie*», II. Band, Karlsruhe 1926, σ. 313.

τέρας τάξεις ἀνθρώπων καὶ νὰ ἀνήκη ἐν τούτοις, νὰ αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἀνήκοντα καὶ νὰ ἀναγνωρίζηται ὑπὸ τῶν ἄλλων ὡς ἀνήκων εἰς τὸ ἀνώτατον τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κυρίως ἀπαιτεῖται διὰ νὰ ἀνήκη εἰς ὠρισμένον κοινωνικὸν στρῶμα, εἶναι τοῦτο : νὰ ἔχη, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς ὅλης διαπλάσεως τῆς συνειδήσεώς του, τὴν δυνατότητα, ὅπως ἀναπτυχθῇ κοινωνικῶς κατὰ τρόπον ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰς βιοτικὰς τοῦ κοινωνικοῦ τούτου στρώματος προϋποθέσεις, εἰς τὰς ἀπαιτήσεις δηλαδή τοῦ ἀμέσου κοινωνικοῦ του περιβάλλοντος καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πρὸς τὸ περιβάλλον τοῦτο προσανατολισμένης συνειδήσεώς του. Ἡ δυνατότης βεβαίως αὕτη προσδιορίζεται ὅπωςδῆποτε οἰκονομικῶς — ἔστω καὶ κατὰ τελευταῖον ἀπλῶς λόγον —, διότι ἡ ἀνατροφή, ἀπὸ τῆς ὁποίας κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ διάπλασις τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ποικίλλει, ἐὰν ὄχι κατὰ τὴν περιουσιακὴν κατάστασιν ἐκάστου, πάντως ὅμως — καὶ αὐτὸ ἔχει οὐσιώδη σημασίαν — κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ οἴκου, ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ ὁποίου ἐγεννήθη τις, παράδοσιν καὶ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ὅπωςδῆποτε ἀνάγονται εἰς ἄλλοτε δεδομένην, ἀδιάφορον ἐὰν μεταβληθεῖσαν ἐν τῷ μεταξύ, περιουσιακὴν κατάστασιν. Ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἐπαλαιώθῃ ἡ στέγη ἀστικῆς τινος οἰκογενείας, ἡ ἀνατροφή, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ ἡ συνείδησις τῶν ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν κατεστραμμένην στέγην ἀναπτυχθεισῶν γενεῶν θὰ μείνῃ κατὰ κανόνα προσκεκολλημένη εἰς τὴν παράδοσιν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὰ μέσα νὰ ἐκτελέσουν ἄλλοτε ἢ καὶ νὰ μετατρέψουν ἐν τῷ μεταξύ τὸ πρῶτον αὐτῆς σχέδιον.

Τὸ ἀντίστροφον ἰσχύει ἐν πολλοῖς ἐπίσης : καὶ ἐὰν ἀκόμη ἐπεσκευάσθῃ ἐν μέρει ἡ στέγη προλεταριακοῦ τινος οἰκίσκου, βελτιωθείσης τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν ἐν αὐτῷ ζώντων ἀνθρώπων, ἡ ἀνατροφή, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ ἡ συνείδησις τούτων εἶναι ἀπλῶς δυνατὸν, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀναγκαῖον νὰ μεταβληθῇ. Καὶ ἐὰν μεταβληθῇ, βελτιωθείσης σημαντικῶς τῆς οἰκονομικῆς τῶν καταστάσεως, θὰ μεταβληθῇ καὶ θὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ἀνωτέρου τινὸς κοινωνικοῦ στρώματος μόνον καὶ μόνον βαθμιαίως, ἀφ' οὗ συγκεκριμένως θὰ ἔχη παρέλθῃ ἡ γενεὰ τοῦλάχιστον ἐκείνη, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἐσημειώθη ἡ πρώτη οὐσιώδης περιουσιακὴ μεταβολή. Ἐὰν ὁ πτωχεύσας ἀστὸς κατελάμβανεν αὐτομάτως τὴν θέσιν τοῦ ἐξ οἵαςδῆποτε αἰτίας πλουτίσαντος προλεταρίου, αἱ κρατοῦσαι μεταξύ τῶν ἀνθρώπων κοινωνικαὶ διακρίσεις θὰ ἦσαν ἀπλαῖ, δὲν θὰ ἀπετέλουν καὶ οὐσιώδες κοινωνιολογικὸν πρόβλημα. Ἡ περὶ τῶν διακρίσεων συνείδησις εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία κυρίως προκαλεῖ τὴν ὑπαρξίν προβλήματος. Ἡ συνεί-

δησις αὐτή, ἡ ὁποία δὲν ἀντιστοιχεῖ πάντοτε καὶ κατ' ἀνάγκην εἰς τὰς ἐξωτερικῶς ὄρατὰς περιουσιακὰς διαβαθμίσεις τῶν ἀνθρώπων, δὲν εἶχε μέχρι τῆς τελευταίας δεκαετηρίδος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀντιμετωπισθῆ ὡς πρόβλημα. Οἱ παρατηρήσαντες τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα παλαιότεροι συγγραφεῖς εἰργάσθησαν ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει προεπιστημονικῶν ἐννοιῶν.

Κἀτι ὅμως ὑπολείπεται ἀκόμη νὰ παρατηρήσωμεν διὰ νὰ συμπληρώσωμεν τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα: Χαρακτηρίζοντες ὡς συστατικὸν στοιχεῖον τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων τὴν δυνατότητα κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἀναπτύξεως, ἡ ὁποία εἶναι κατὰ τρόπον ἄνισον εἰς τοὺς ἀνθρώπους δεδομένη, ἐννοοῦμεν προσέτι — καὶ τοῦτο ἔχει ὡσαύτως θεμελιώδη σημασίαν —, ὅτι, διὰ νὰ ἀνήκη τις εἰς ὠρισμένον κοινωνικὸν στρώμα, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ πραγματοποιήσῃ ὅ,τι θεωρεῖται ἐν σχέσει πρὸς τὸ κοινωνικὸν τοῦτο στρώμα ὡς δυνατόν, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιτύχῃ, δηλαδή νὰ προκόψῃ κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ κοινωνικοῦ τούτου στρώματος τιθέμενον μέτρον. Δυνατὸν καὶ νὰ ἀποτύχῃ. Δυνατὸν νὰ μὴ κατορθώσῃ νὰ ἐπωφεληθῆ τῶν ἀντικειμενικῶς τεθειμένων ὄρων, οἱ ὁποῖοι ἐδόθησαν εἰς αὐτόν. Ἄρκεῖ πάντως, ὅτι ἐδόθησαν οἱ ὄροι οὗτοι. Ἄρκεῖ, ὅτι εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ ἀναπτυχθῆ, ἐπωφελούμενος τῶν ὄρων τούτων. Ἐὰν ἀπέρριψε τοὺς ὄρους τούτους, ἀντιταχθεὶς ἰδεολογικῶς πρὸς αὐτούς, ἢ ἐὰν ἠτύχησε καὶ ἠστόχησεν εἰς τὴν ἐκμετάλλευσίν των, τοῦτο δὲν ἔχει σημασίαν. Αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις ὑπάρχουν καὶ ἰσχύουν ἔξω καὶ πέραν τῆς ἀτομικῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον καὶ ἀποτελεῖ θεμελιώδη ἀλήθειαν, ἐφ' ὅσον μὲ τὸν ὄρον «τύχη ἀτομική» νοοῦμεν ὅ,τι ὑφίσταται εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ὁ ἀνθρώπου καθ' ὑπέρβασιν οὕτως εἰπεῖν ἀρνητικὴν τῆς δοθείσης εἰς αὐτὸν ἐκ γενετῆς, ἀνατροφῆς καὶ παραδόσεως «δυνατότητος».

9. — Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται σαφῶς, πόσον μεγάλην σημασίαν ἔχει ἡ ἀρχή, καθ' ἣν συστατικὸν στοιχεῖον τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων δὲν ἀποτελεῖ ἡ οἰκονομικὴ πραγματικότητα, ἡ περιουσιακὴ δηλαδή κατάστασις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ οἰκονομικῶς μὲν κατ' ἀρχὴν προσδιορισμένη, ἀπηλλαγμένη ὅμως πολλάκις πάσης ἀμέσου σχέσεως πρὸς τὴν περιουσιακὴν των κατάστασιν δυνατότης κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἀναπτύξεως, ἡ ὁποία δίδεται καὶ δὴ κατὰ τρόπον ἄνισον εἰς αὐτούς. Τὴν πρώτην ὥθησιν πρὸς σύλληψιν καὶ ἀποκρυστάλλωσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης ὀφείλομεν εἰς τὴν φράσιν τοῦ M a r x t, τὴν ὁποίαν ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω.

Ταῦτα ὅμως ἀφοροῦν τὴν διευκρίνησιν τῆς ἐννοίας τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων ἐν γένει, ὑφ' οἵανδήποτε μορφήν καὶ ἂν προβάλλουν αὐταὶ ἐξωτερικῶς. Ἀνάγκη ἤδη νὰ διαστείλωμεν ἀπ' ἀλλήλων καὶ τὰς διαφόρους, θεμελιώδεις μορφάς, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐμφανίζεται ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος ἐξωτερικῶς ἐκδηλουμένας τὰς κοινωνικὰς διακρίσεις.

Ἐπὶ ἤρξαν ἐποχαὶ καὶ κοινωνίαι, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὁποίας δὲν ἀρκοῦν π.χ. ἢ καὶ δὲν ἰσχύουν ἀπολύτως τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα. Ἐπὶ ἤρξαν κοινωνίαι, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται τὰς κοινωνικὰς διακρίσεις ὀφειλομένας εἰς τὴν οὐχὶ μόνον οἰκονομικῶς—κατὰ τελευταῖον τοῦλάχιστον λόγον—προσδιωρισμένην, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς, νομικῶς κεκυρωμένην ἢ καὶ θρησκευτικῶς κατοχυρωμένην δυνατότητα κοινωνικῆς τῶν ἀνθρώπων ἀναπτύξεως. Ἡ ἐπιστήμη, μελετῶσα τὸ πρόβλημα τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων, πρέπει νὰ διαστέλλῃ ἀπ' ἀλλήλων τὰς διαφόρους θεμελιώδεις μορφάς, ὑφ' ἃς ἐξεδηλώθησαν αὐταὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν εἰς τὸ ἔργον τῆς τοῦτο τὸν βαθμὸν καὶ τὴν ποιότητα τῆς κυρώσεως, μὲ τὴν ὁποίαν δίδεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἡ δυνατότης τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως.

Περὶ τὰ μέσα μόλις τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐγένετο ἡ πρώτη, ἀλλὰ καὶ ἐπιτυχὴς ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ὀρισθεῖσαν μορφήν του. Εἶναι περίεργον, πῶς ὁ Ferdinand Tönnies εἰς τὴν σύντομον μὲν, ἀλλ' ὠραίαν ἀνασκόπησιν, τὴν ὁποίαν παρέχει εἰς εἰδικὴν περὶ «καταστάσεων καὶ τάξεων» πραγματείαν του,¹⁾ ἐν ᾗ ἀναλύει τὸ ἐν ἔτει 1851 ἐκδοθὲν ἔργον τοῦ W. H. Riehl «Die bürgerliche Gesellschaft»,²⁾ ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐρευνᾶται τὸ πρόβλημα τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων κατὰ τρόπον συγγέοντα τὰς κοινωνικὰς τάξεις πρὸς τὰς κοινωνικὰς καταστάσεις, ἀποσιωπᾷ πλήρως τὴν περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐκδηλωθεῖσαν προσπάθειαν τοῦ Lorenz von Stein, δι' ἧς ἐδόθη ἡ πρώτη ὀρθὴ εἰς τὸ πρόβλημα λύσις. Ὁ Lorenz von Stein, προβαίνων εἰς καθαρὰν καὶ πλήρη διάκρισιν μεταξὺ τῶν τριῶν κυρίων μορφῶν, ὑφ' ἃς ἐξεδηλώθησαν μέχρι τοῦδε αἱ κοινωνικαὶ ἀντιθέσεις, διακρίνων συγκεκριμένως τὰς κοινωνικὰς τάξεις ἀπὸ τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων καὶ καστῶν, ὀρίζει τὰς ἐννοίας τούτων κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: Κοινωνικαὶ τάξεις εἶναι ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι διακρί-

1) Πρὸβλ. F. Tönnies, ἐνθ' ἀν. σ. 629 κ. ἐ.

2) Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν δεῦτερον τόμον τοῦ ἔργου τοῦ Riehl «Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Sozialpolitik».

νονται ἀπ' ἀλλήλων ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίων ἀπλῶς πραγματικῶν, χωρὶς ἢ διάκρισις των νὰ εἶναι πολιτειακῶς κεκυρωμένη. Κατοχυρουμένων διὰ τῆς πολιτείας τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων, θεσπιζομένης δηλαδή τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος δεσμεύεται εἰς τὰ ὅρια τῆς πολιτειακῶς κεκυρωμένης κοινωνικῆς καταγωγῆς του, αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις ἐμφανίζονται συνιστῶσαι οὐχὶ ἀπλᾶς τάξεις, ἀλλὰ «κοινωνικὰς καταστάσεις». Κατοχυρουμένων τέλος καὶ θρησκευτικῶς τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων, εὕρισκόμεθα πρὸ τοῦ φαινομένου τῶν «καστῶν». Ἡ ὑπαρξὶς τούτων θεωρεῖται ἀναγομένη εἰς θεῖον δίκαιον, ἢ δὲ ἀνωτάτη τῶν καστῶν ἰσχύει ὡς ἐξηγιασμένη.¹⁾

Ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ζητοῦσα ἢ ἐπιστήμη νὰ ὀρίση καὶ σήμερον τὰς ἐννοίας τῶν τάξεων, καταστάσεων καὶ καστῶν, ὀφείλει νὰ δομηθῇ—καὶ ὀρμᾶται κατὰ τὸ πλεῖστον—ἐκ τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Lorenz von Stein διακρίσεων. Οὗτος ὅμως δὲν ἤρκεσθη ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ συλλάβῃ καὶ ὀρίση τὰς διακρίσεις ταύτας, ἀλλ' ἀσχοληθεὶς ἰδιαιτέρως καὶ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, ὡς αὕτη ἐσχηματίσθη μετὰ τὴν μεγάλην γαλλικὴν ἐπανάστασιν, μελετᾷ τὰς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ ἀναπτυχθεῖσας κοινωνικὰς τάξεις. Βασιζόμενος ἐπὶ μεγαλοφυῶν τινων ὑπαινιγμῶν τοῦ Saint-Simon, ἡσκημένος δὲ καὶ ὡς μαθητῆς τοῦ Hegel εἰς τὰς λεπτὰς λογικὰς συλλήψεις καὶ ἀφαιρέσεις, ὥρισεν ὁ Lorenz von Stein τὴν ἐννοίαν τοῦ προλεταριάτου²⁾ κατὰ τρόπον, ὃ ὁποῖος εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ παραδειγματικός. Ὅλα τὰ πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ προλεταριάτου συνδεόμενα προβλήματα, τὰ προβλήματα συγκεκριμένως τῆς σχέσεως τούτου πρὸς τὴν μηχανήν, τῆς προλεταριακῆς συνειδήσεως, τῆς μισθωτῆς ἐργασίας καὶ τῆς πραγματικῆς ἀδυναμίας, εἰς ἣν εὕρισκεται ὁ ἐργάτης, ὅπως ὀδηγηθῇ εἰς τὸν σχηματισμὸν κεφαλαίου, τὰ προβλήματα τέλος τῆς κληρονομικῶς μεταβιβαζομένης πενίας, τῆς ἀπαθλιώσεως καὶ τῆς διὰ

1) Πρὸβλ. σχετικῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω: Lorenz von Stein, Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage, Bd. I: Der Begriff der Gesellschaft und die soziale Geschichte der französischen Revolution bis zum Jahre 1830, München 1921, σ. 56 κ. ἐ.— Βλέπε καὶ τοῦ αὐτοῦ: Das System der Staatswissenschaft, Bd. II: Die Gesellschaftslehre, 1. Abt.: Der Begriff der Gesellschaft und die Lehre von den Gesellschaftsklassen, Stuttgart und Augsburg 1856.

2) Πρὸβλ. Lorenz von Stein, Geschichte κλπ., Bd. II: Die industrielle Gesellschaft, der Sozialismus und Kommunismus Frankreichs von 1830 bis 1848, München 1921, σ. 57—99.

τῆς προόδου τῆς τεχνικῆς προκαλουμένης ἀνεργίας, ὅλα αὐτὰ ἐξετάζονται ὑπὸ τοῦ *Lorenz von Stein*, ἀναλύονται καὶ ὀδηγοῦν τοῦτον εἰς λύσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐλάχιστα προσέθεσε μετὰ ταῦτα ὁ *Karl Marx*.

Δὲν πρόκειται ὅμως νὰ παρακολουθήσωμεν ἐνταῦθα τὸν *L. von Stein* εἰς τὰς εἰδικωτέρας ταύτας ἐρεῦνας του. Μᾶς ἀρκοῦν αἱ διακρίσεις, εἰς ἃς προέβη οὗτος μεταξὺ τάξεων, καταστάσεων καὶ καστῶν. Διὰ τῆς περὶ τούτων διδασκαλίας του, ὡς ἀνεπτύχθη αὕτη συντομώτατα ἀνωτέρω, ἐτέθη ἡ βᾶσις, ἀφ' ἧς ὠρμήθησαν, ὡς προείπομεν, οἱ πλεῖστοι τῶν περὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀσχοληθέντων νεωτέρων κοινωνιολόγων. Μὲ ἐλαφράς τινας ἀπ' ἀλλήλων ἀποκλίσεις, ἐμφανίζονται οἱ *Marx*, *Engels*, *Treitschke*, *Max Weber*, *Mombert*, *Werner Sombart*, *H. Cunow*, *W. Sulzbach*, *Graf zu Solms*, *Käthe Bauer-Mengelberg* καὶ ἄλλοι συμφωνοῦντες εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ *L. von Stein* τεθεισαν ἀρχήν, καθ' ἣν αἱ τάξεις διακρίνονται ἀπὸ τὰς καταστάσεις ὡς πρὸς τὸ σημεῖον κυρίως τῆς μεγαλειτέρας, πολιτειακῆς συνήθως, κυρώσεως, ἐφ' ἧς αἱ καταστάσεις, ἀντιθέτως πρὸς τὰς τάξεις, βασίζουσι τὸ θετικὸν ἢ ἀρνητικὸν των προνόμιον. Ἐξαίρεσιν ἰδιαίτερος ἀξιοσημεῖωτον μεταξὺ τῶν νεωτέρων κοινωνιολόγων ἀποτελεῖ ὁ πατὴρ τῆς νεωτέρας γερμανικῆς κοινωνιολογίας, ὁ *Ferdinand Tönnies*, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ πρόβλημα τῆς διακρίσεως μεταξὺ τάξεων καὶ καταστάσεων (περὶ τῶν καστῶν ὡς ὀλιγώτερον διαδεδομένου φαινομένου δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἐνταῦθα ἀκόμη εἰδικὸς λόγος) δίδει λύσιν πρωτότυπον καὶ διάφορον πρὸς ὅ,τι ἄλλοι ἐδίδαξαν. Ὁρμώμενος ἐκ τῆς θεμελιώδους περὶ κοινότητος καὶ κοινωνίας θεωρίας του,¹⁾ καθ' ἣν ἡ μὲν κοινότης παριστᾷ ὀργανικὸν σύνολον ἀνθρώπων συνδεομένων διὰ τοῦ αἵματος, τοῦ τόπου ἢ τοῦ πνεύματος, ἡ δὲ κοινωνία μηχανικὸν σύμπλεγμα, τοῦ ὁποίου ἡ τεχνητὴ μᾶλλον καὶ «ἐπίπλαστος» οὕτως εἰπεῖν ἐνότης θεμελιοῦται ἐπὶ τῆς σκοπιμότητος καὶ λογικῶν ὑπολογισμῶν, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι, ἀντιθέτως πρὸς τὰς «καταστάσεις», αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν «κοινωνικοὺς» ὀργανισμοὺς καὶ συνδέονται πρὸς ἀλλήλας ὡς μέλη καὶ ὄργανα

1) Πρὸς τὴν ἐν σχέσει πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην τὸ μνημειῶδες ἔργον τοῦ *Ferdinand Tönnies*, *Gemeinschaft und Gesellschaft, Grundbegriffe der reinen Soziologie*, 6 κ. 7. Aufl., Berlin 1926. Βλ. σχετικῶς καὶ Πάναγ. Κανελλοπούλου. Ἡ κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας, Ἀθῆναι 1932, σ. 70 κ.έ., ὅπου ἐπιχειρεῖται σύντομος ἀνάλυσις τῆς θεωρίας τοῦ *Tönnies*.

ἐνιαίου τινός σώματος, αἱ τάξεις εἶναι «κοινωνικά», ἐν τῇ εἰδικωτέρῃ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ, κατασκευάσματα, συνδέονται πρὸς ἀλλήλας διὰ σχέσεως συμβατικῆς καί, ἐν ᾧ εἶναι κατ' ἀρχὴν ἐχθρικῶς διατεθειμένοι, συμβιοῦν μεταξύ των εἰρηρικῶς μόνον καὶ μόνον, ἐφ' ὅσον διὰ τῆς τούτης συμβιώσεώς των ἐξυπηρετοῦνται τὰ ἀμοιβαῖα των συμφέροντα. Τὴν χαρασσομένην διὰ τῶν ἀνωτέρω διατυπώσεων ὁδὸν θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ ἀκολουθήσωμεν καὶ ἡμεῖς—ὅπως τὴν ἠκολούθησαν ἐν πολλοῖς, ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς θεωρίας τοῦ T ö n n i e s περὶ κοινότητος καὶ κοινωνίας οἱ W e r n e r S o m b a r t καὶ G e r h a r d A l b r e c h t—, ἐὰν δὲν ἐθεώρει ὁ T ö n n i e s τὴν ὁδὸν ταύτην ἄγουσαν κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι, ἀφ' ἧς στιγμῆς κλονισθῆ καὶ κατ' ἐλάχιστον ἡ κρατοῦσα μεταξύ τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων ἰσορροπία καὶ ἐκδηλωθῆ διάθεσις μεταξύ τούτων ἐχθρική, ἐγκαταλείπουν αὐταὶ τὸν χαρακτῆρα των ὡς καταστάσεων καὶ μεταβάλλονται εἰς κοινωνικὰς τάξεις. Ἐὰν συνεφωνοῦμεν καὶ ὡς πρὸς τὸ συμπέρασμα τοῦτο πρὸς τὸν T ö n n i e s, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ διακρίνωμεν εἰς τὴν πραγματικότητα τὰς καταστάσεις ἀπὸ τῶν τάξεων. Ἡ ἰσορροπία καὶ ἡ ὀργανικὴ τῶν καταστάσεων ἐνότης, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι ἀδύνατον σχεδὸν νὰ διαπιστωθῆ, πότε ὀφείλεται εἰς οὐσιαστικὴν βούλησιν ἁρμονίας καὶ πότε εἰς ἀπλήν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ἐπιταγὴν—(συνυπάρχει δὲ πάντοτε αὕτη πρὸς τὴν διηρημένην εἰς καταστάσεις κοινωνίαν)—, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν καὶ δι' ἄλλον λόγον νὰ θεωρηθῆ ὡς κριτήριον ἀσφαλὲς πρὸς διάκρισιν τῶν καταστάσεων ἀπὸ τῶν ἀπλῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἡ ἰσορροπία καὶ ἡ εἰρήνη δὲν αἴρονται ἀπλῶς διὰ τοῦ ἐξωτερικῶς ὄρατοῦ φαινομένου τῆς ἐμφρανοῦς πάλης καὶ τοῦ κεκηρυγμένου πολέμου. Ἄγῶν καὶ δυσαρμονία ὑπάρχει καὶ τότε ἀκόμη, ὅταν τὴν διάθεσιν τοῦ ἀγῶνος καταπνίγη ὁ φόβος ἢ καὶ ἡ ἀπλή προκατάληψις, ὅτι τὰ ἐκ παραδόσεως κείμενα δὲν πρέπει, ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι δυσάρεστα καὶ πιεστικά, νὰ θιγοῦν. Ἄγῶν ὑπάρχει παντοῦ, ὅπου δημιουργεῖται, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν γίνεται ἀντιληπτὴ, ἢ ἐλάχιστη μεταξύ ἄλλου τινός καὶ ἡμῶν ἀπόστασις. Ἡ ἀπόστασις προκαλεῖ κενὸν καὶ τὸ κενὸν ἔχει βίβλος, εἰς τὸ ὁποῖον κινδυνεύει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ κρημνισθῆ καὶ τὸ ἀσφαλέστερον τῶν οἰκοδομημάτων. Τοῦτο ἰσχύει κυρίως ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῶν ομάδων πρὸς ἀλλήλας. Ὅπου πρόκειται περὶ μεμονωμένων ἀτόμων, ἐκεῖ τὸ πρόβλημα εἶναι λεπτότερον καὶ δυσκολώτερον. Ἐκεῖ ἐξασφαλίζει πολλάκις ἡ ἀπόστασις καὶ δὴ ἡ συνειδητῶς ἐπιδιωκομένη ἀπόστασις σχέσιν στενωτέραν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Ἐκεῖ παρατείνεται καὶ ἐντείνεται διὰ τῆς ἀποστάσεως ἡ γοητεία, τὴν ὁποίαν

προκαλεῖ πάντοτε τὸ ἄγνωστον καὶ δὴ τὸ ἄγνωστον εἰς τὴν ψυχὴν ἀνθρώπου προσφιλοῦς. Εἰς τὰς σχέσεις ὅμως τῶν ομάδων πρὸς ἀλλήλας τὸ πρᾶγμα εἶναι θεμελιωδῶς διάφορον. Ἐδῶ ἡ ἀπόστασις, ἡ ὁποία οὐδέποτε σχεδὸν εἶναι (ἐννοεῖται, ἐκ μέρους τῶν κατώτερον ἰσταμένων) ἠθελημένη, ἐντείνει τὰς σχέσεις, ὁδηγεῖ εἰς ἐχθρότητα, ἐξαγριώνει. Οἱ ἀνήκοντες εἰς διαφόρους ομάδας ἄνθρωποι παύουν σχεδὸν νὰ ὁμιλοῦν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ νὰ ἀναγνωρίζουν εἰς τὸ βλέμμα τοῦ ἄλλου βλέμμα ἀνθρώπου. Εἰς τὴν καλλιτέραν τῶν περιπτώσεων—ἀλλὰ καὶ αὐτὴ σημαίνει ἔντασιν καὶ δυσαρμονίαν—ἐκεῖνοι μὲν, εἰς βάρος τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἡ ἀπόστασις, ζοῦν ὑπὸ τὸ βάρος διαρκοῦς πικρίας, οἱ ἄλλοι δέ, ὑπὲρ τῶν ὁποίων θεσπίζεται ἡ ἀπόστασις, καταλαμβάνονται ὑπὸ τοιαύτης ὑπεροψίας, ὥστε χάνουν τὸ ὠραιότερον τῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ βλέπουν εἰς τὴν ὑπαρξιν παντὸς ἄλλου τὸν «πλησίον των». Ἐν ᾧ ἡ ἀπόστασις μεταξὺ μεμονωμένων ἀτόμων εἶναι δυνατὸν νὰ σημαίη θεικὴν ἀμοιβαιότητα ψυχικῆς ἐπιφυλάξεως, ἡ ἀπόστασις μεταξὺ ομάδων οὐδέποτε ὑπάρχει πρὸς ὄφελος ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἀλλ' ἐκδηλοῦται πάντοτε εἰς βάρος τῶν μὲν καὶ πρὸς εἰδικὸν ὄφελος τῶν ἄλλων. Τοιαύτη ἀπόστασις σημαίνει ἀγῶνα καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ ἀγὼν δὲν προσλαμβάνη τὴν μορφήν ἐξωτερικῆς συγκρούσεως. Σημαίνει πόλεμον καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ πόλεμος μὲν ἀκήρυκτος. Ἐὰν λοιπόν, συμφωνοῦντες πρὸς τὸν Tönnies, ἐλέγομεν, ὅτι αἱ κοινωνικαὶ καταστάσεις, ἐκδηλοῦσαι ἐχθρικὴν πρὸς ἀλλήλας διάθεσιν, μεταβάλλονται εἰς τάξεις, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν πράγματι τὰς τάξεις ἀπὸ τῶν καταστάσεων ἢ θὰ προεβαίνομεν εἰς τὴν διάκρισιν τούτων ἀπ' ἀλλήλων, βασιζόμενοι ἐπὶ τοῦ τυχαίου, ἢ κιστα χαρακτηριστικοῦ καὶ καθαρῶς ἐξωτερικοῦ κριτηρίου τῆς θορυβωδῶς ἐκδηλουμένης ἐχθρότητος, τοῦ κεκηρυγμένου ἀγῶνος. Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν ἀποτελεσματικῶς νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης.

10.—Ἡ θεωρία τοῦ Tönnies, καθ' ἣν αἱ κοινωνικαὶ καταστάσεις, ἀντιθέτως πρὸς τὰς τάξεις, συνδέονται πρὸς ἀλλήλας ὀργανικῶς, οὐσιαστικῶς καὶ μὲ τὴν ἀληθῆ θέλησιν εἰρηνικῆς συμβιώσεως, δὲν εἶναι τελείως ἄσχετος πρὸς τὴν ρωμαντικὴν στροφὴν ἐκείνων τῶν συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι, ἔχοντες ἐνώπιόν των ὡς πρότυπον τὸν Μεσαίωνα, βλέπουν εἰς τὰς «κοινωνικὰς καταστάσεις» τοὺς φορεῖς ἀνωτέρων ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων καὶ θεωροῦν τὰς κοινωνικὰς τάξεις μὲ τὸν δεδηλωμένον ἀγωνιστικὸν καὶ ἀρνητικὸν χαρακτῆρα των ὡς συμπτώματα διαφθορᾶς καὶ καταπτώσεως τῆς κοινωνίας. Ὁ νεώτερος τῶν

συγγραφέων τούτων, ὁ O t h m a r S p a n n, ὑπερβάλλον εἰς ῥιζοσπαστικότητα ὅλους τοὺς προηγουμένους, τὸν H e g e l καὶ τὸν A d a m M ü l l e r, τὸν B a a d e r καὶ τὸν F r a n t z,¹⁾ θεωρεῖ τὰς κοινωνικὰς καταστάσεις, ὧν τὴν ἀναβίωσιν ζητεῖ, ὡς καθαρῶς «πνευματικὰς» ἐνότητος. Ἀντικρούουσα τὸν S p a n n ἢ K ä t h e B a u e r - M e n g e l b e r g, τονίζει ὁρθῶς, ὅτι σκέψεις, ὡς αἱ ὑπὸ τοῦ S p a n n διατυπούμεναι, καθ' ἃς ἡ ὑπαγωγή τοῦ ἀνθρώπου ὑφ' ὠρισμένην κοινωνικὴν κατάστασιν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν βαθμὸν τῆς πνευματικότητός του, βαθμὸν, ὁ ὁποῖος ἐξ ἄλλου προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον ἀσκεῖ, μόνον ὡς παράδοξοι εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθοῦν, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ ἐπαγγέλματος εἶναι οἰκονομικῶς προσδιορισμένη, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἡ πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ ζωὴ παντὸς βαθυτέρου πως ἀνθρώπου εἶναι μετὰ τὴν ἐξειδίκευσιν καὶ μηχανοποίησιν, ἣν ἠκολούθησαν τὰ ἐπαγγέλματα, ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τῆς ἀσκήσεως τούτου.²⁾ Ὅχι ὅμως μόνον αἱ κοινωνικαὶ καταστάσεις, τὰς ὁποίας ὁ S p a n n, νομοθετῶν ἰδανικῶς, βλέπει νὰ ἀναζοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἐπραγματοποιήθησαν ἱστορικῶς (καὶ ἐπραγματοποιήθησαν εἰς ἐποχάς, καθ' ἃς ἡ ἐξειδίκευσις καὶ ἡ μηχανοποίησις δὲν εἶχον κατακτήσει ἀκόμη τὴν ζωὴν), δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν ὡς οὐσιαστικοί, καὶ ἀπὸ καθαρῶς πνευματικῆς πηγῆς τὴν ὑπαρξίν των ἀρνούμενοι ὀργανισμοί. Αἱ κοινωνικαὶ καταστάσεις—καὶ τοιαύτας ἀπετέλουν ἄλλοτε ὄχι μόνον οἱ εὐγενεῖς καὶ ἱππῶται, ὄχι μόνον οἱ διὰ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ξίφους των λαμπρύναντες, ἀλλὰ καὶ οἱ διὰ τοῦ σκότους, εἰς τὸ ὁποῖον κατεδικάσθησαν νὰ ζοῦν, ἀμαυρώσαντες τὴν ἱστορίαν δοῦλοι—εἶναι φαινόμενα κοινωνικά, τὰ ὁποῖα προσδιορίζονται, ὡς ἀκριβῶς καὶ αἱ ἀπλαῖ κοινωνικαὶ τάξεις, ὑπὸ παραγόντων οἰκονομικῶν. Ἡ κυρία διαφορὰ των ἀπὸ τῶν κοινωνικῶν τάξεων συνίσταται, ὡς εἶχε διδάξει ἤδη αὐτὸς οὗτος ὁ L o r e n z v o n S t e i n, εἰς τὸ ὅτι, ἀντιθέτως πρὸς τὰς τάξεις, αἱ κοινωνικαὶ καταστάσεις ἐμφανίζονται μὲ τυπικῶς, νομικῶς, πολιτειακῶς κεκυρωμένην τὴν ὑπαρξίν των. Ἐν ᾧ ἡ κοινωνικὴ τάξις—καὶ αὐτὸς εἶναι, καθ' ἡμᾶς, ὁ ἀπλούστερος, ἀλλὰ καὶ καλλίτερος δυνατὸς ὀρισμὸς—εἶναι σύνολον ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὰς αὐτὰς καὶ

1) Βλέπε σχετικῶς καί: K ä t h e B a u e r - M e n g e l b e r g, Stand und Klasse, ἐν «Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie», 3. Jahrg., Heft 4, σ. 274.

2) Πρβλ. K ä t h e B a u e r - M e n h e l b e r g, ἐνθ' ἀν. σ. 276.

ὄπωσδήποτε (κατὰ τελευταῖον τοῦλάχιστον λόγον) οἰκονομικῶς προσδι-
 ωρισμένας δυνατότητας κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἀναπτύξεως, ἡ κοινωνικὴ
 κατάστασις εἶναι σύνολον ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ἡ πολιτεία διὰ τοῦ
 δικαίου της ἢ δι' ἄλλης ἐμμέσως ἐκδηλουμένης βουλήσεώς της περιορίζει
 εἰς ὄρισμένον καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου ἢ τοῦ ἔθιμου αὐστηρῶς συνήθως πε-
 ριορισμένον πλαίσιον κοινωνικῆς ἐν γένει δικαιοδοσίας. Ἐν ᾧ ἡ ὑπαρξίς
 τάξεων προϋποθέτει κατ' ἀρχὴν τὴν πιθανότητα τῆς μεταβάσεως τοῦ
 ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς μιᾶς τάξεως εἰς τὴν ἄλλην καὶ δὴ μεταβάσεως μὴ
 χρηζούσης κυρώσεως τυπικῆς καὶ νομικῆς, ἀλλ' ἐξηρητημένης ἀπλῶς
 ἀπὸ τῶν διδομένων εἰς αὐτὸν πραγματικῶν καὶ ψυχολογικῶν δυνατο-
 τήτων, αἱ κοινωνικαὶ καταστάσεις χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ φραγ-
 μῶν κατ' ἀρχὴν ἀνυπερνικήτων, φραγμῶν, οἱ ὅποιοι τιθέμενοι τυπι-
 κῶς καὶ νομικῶς, μόνον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρ-
 θοῦν. Αἴρονται δηλαδὴ μόνον, ὅταν αὐτὴ αὕτη ἡ πολιτεία προάγη
 τινὰ εἰς κατάστασιν ἀνωτέραν, εἰς κατάστασιν π. χ. εὐγενείας, ἢ ὅταν
 ὑποβιβάζεται τις κατόπιν διαγωγῆς, ἡ ὁποία κατὰ τὸν νόμον ἢ τὸ ἔθι-
 μον συνεπάγεται ὑποβιβασμόν, ὅταν π.χ.—ὅπως συνέβαινεν ἄλλοτε εἰς
 πολλοὺς λαοὺς—περιήροχέ τις, ἐφ' ὅσον ἠδυνάτει νὰ ἀποδώσῃ τὸ
 χρέος, διὰ τὸ ὁποῖον εἶχε προσφέρει τὴν ἐλευθερίαν του ὡς ἐγγύησιν,
 εἰς κατάστασιν δουλείας. Αὐτὸς οὗτος ὁ T ö n n i e s, παρὰ τὸ γενικώ-
 τερον κριτήριον, ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ ὁποίου προέβη εἰς τὴν διάκρισιν
 τῶν καταστάσεων ἀπὸ τῶν τάξεων, θεωρεῖ ταύτας διακρινομένας ἀπ'
 ἀλλήλων καὶ ὡς πρὸς τὸ ἀμέσως ἀνωτέρω τονιζόμενον σημεῖον,¹⁾ πα-
 ραδεχόμενος οὕτως ἐμμέσως, ὅτι, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἰδιαιτέ-
 ρως θεσπισθέντος κριτηρίου, αἱ καταστάσεις διακρίνονται ἀπὸ τῶν τά-
 ξεων κυρίως ὡς πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι φέρουν, ἀντιθέτως πρὸς τὰς τά-
 ξεις, τὴν σφραγίδα τῆς πολιτειακῆς κυρώσεως.

Λέγοντες, ὅτι ἡ ὑπαρξίς τάξεων προϋποθέτει τὴν πιθανότητα τῆς
 μεταβάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς μιᾶς τάξεως εἰς τὴν ἄλλην, δὲν
 ἀγνοοῦμεν, ὅτι ὑπάρχουν ἐποχαὶ καὶ περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ περὶ τῆς
 ὁ λόγος μετάβασις καθίσταται ἐκ λόγων ὀφειλομένων εἰς πραγματικὰς
 καθαρῶς συνθήκας ἀδύνατος ἢ ἐξαιρέτως δυσχερής. Δὲν ἀγνοοῦμεν
 ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ L o r e n z v o n S t e i n εἶχε τονίσει, μελετῶν πρὸ
 ὄγδοήκοντα ὀλοκλήρων ἐτῶν τὸ φαινόμενον τοῦ προλεταριάτου, ὅτι
 δηλαδὴ—καὶ ὅπου ἡ κληρονομικότης δὲν ὑπάρχει, ὡς εἰς τὴν περί-
 πτωσιν τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων, ἐκ τοῦ νόμου δεδομένη—θεσπί-

1) Πρὸβλ. T ö n n i e s ἐνθ' ἀν. σ. 618.

ζεται αὕτη ὑπὸ τῆς ἀμέσως δρώσης οἰκονομικῆς πραγματικότητος, ἢ ὅποια καταδικάζει αὐτὰ ταῦτα τὰ τέκνα τοῦ ἐργάτου (καὶ τὰ τέκνα ἀκόμη τῶν τέκνων του) νὰ μένουν μισθωτοὶ καὶ προλετάριοι.¹⁾ Δὲν ἀγνοοῦμεν, ὅτι καὶ ἐδῶ πρόκειται οὐσιαστικῶς περὶ δουλείας, περὶ νέας δουλείας, ἢ ὅποια—καὶ θὰ μεταχειρισθῶμεν πόλιν ἐπιτυχῆ τινὰ ἔκφρασιν τοῦ L. von Stein—εἶναι τοσοῦτω μᾶλλον ἀπεχθεστέρα, καθ' ὅσον ὑπάρχει καὶ ἀσκεῖται ἐν ὀνόματι αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας.²⁾ Χωρὶς ὅμως νὰ ἀγνοῶμεν ὅλα αὐτά, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι ἡ ἔστω καὶ τυπικῶς χορηγουμένη ἐλευθερία αὕτη, ἢ ἔλλειψις τυπικῶν καὶ νομικῶν φραγμῶν διὰ τὴν μετάβασιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς μιᾶς τάξεως εἰς τὴν ἄλλην, χαρακτηρίζουσα τὸ καθεστῶς τῶν τάξεων, συνιστᾷ ὀπωσδήποτε οὐσιώδη πρὸς τὸ καθεστῶς τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων διαφορὰν. Ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ καθεστῶτος τούτου ἡ μεταβολὴ τῆς κοινωνικῆς τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεως προσκρούει ἐπὶ φραγμῶν, οἱ ὅποιοι, τεθειμένοι ὑπὸ τοῦ δικαίου ἢ κατ' ἄλλον, ἐξ ἴσου τυπικῶς δεσμευτικὸν τρόπον, εἶναι καὶ τυπικῶς ἀνυπερνίκητοι, ἐν ᾧ οἱ οὐσιαστικῶς, δηλαδή ὑπὸ καθαρῶς πραγματικῶν συνθηκῶν τιθέμενοι φραγμοί, δι' ὧν χωρίζονται αἱ τάξεις ἀπ' ἀλλήλων, εἶναι δυνατόν, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, νὰ ὑπερπηδηθῶν, εἶναι φραγμοί, οἱ ὅποιοι μάλιστα, ὅπου ἡ κεφαλαιοκρατία δὲν εἶναι ἰδιαίτερος ἐξειλιγμένη, ἐμφανίζονται καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα ἀρκούντως ἐλαστικοί. Ἐκεῖ ἄλλως τε, ὅπου αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις δὲν εἶναι πολιτειακῶς κεκυρωμένοι, ὅπου δηλαδή ὑπάρχουν ἀπλαῖ τάξεις καὶ οὐχὶ καταστάσεις, προβάλλει κυρίως καὶ τὸ φαινόμενον τῆς λεγομένης μεσαίας τάξεως,³⁾ δηλαδή τὸ φαινόμενον τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι, εἰς οὐδεμίαν τάξιν ἀνήκοντες κατ' οὐσίαν, χαρακτηρίζονται ἀπλῶς διὰ τῆς ῥευστότητος καὶ μεταβατικότητος, ἢ ὅποια ἰδιάζει εἰς τὴν ὑπαρξίν των, διὰ τοῦ γεγονότος δηλαδή, ὅτι τείνουν, ἄλλοι μὲν εἰς τὸ νὰ προαχθῶν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀστῶν, ἄλλοι δὲ εἰς τὸ νὰ ἀπαθλιωθῶν, ὑποβιβάζόμενοι εἰς τὴν

1) Πρβλ. L. von Stein, ἐνθ' ἀν., Bd. II, σ. 63 καὶ 68.

2) L. von Stein, ἐνθ' ἀν., Bd. II, σ. 69.

3) Ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ Heinrich Cunow, ὅτι κακῶς χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν Γερμανῶν πρὸς ὑποδήλωσιν τῆς μεσαίας τάξεως ὁ ὅρος «Mittelstand» (μεσαία κατάσταση) καὶ ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεαι λόγος μόνον περὶ «Mittelklasse». Πρβλ. H. Cunow, Zur Geschichte der Klassenkampftheorie, ἐν «Jahrbuch für Soziologie», Bd. II, Karlsruhe 1926, σ. 346.

τάξιν τῶν προλεταρίων.¹⁾ Τοιούτου εἶδους δευστότητες, αἱ ὁποῖαι ἐχαρακτήρισαν καὶ χαρακτηρίζουν ἰδιαιτέρως τὴν φυσιογνωμίαν τῶν ταξικῶς ὀργανωμένων κοινωνιῶν, δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν νοηταὶ εἰς τοὺς κόλπους κοινωνίας διεπομένης ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν πολιτειακῶς κεκυρωμένων καταστάσεων. Εἰς τοὺς κόλπους τοιαύτης κοινωνίας εἶναι τὰ πάντα (κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον) στατικά, στερεότυπα, δυσκίνητα. Οὐδεμία μεταβολὴ εἰς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ, χωρὶς νὰ ἐπέμβῃ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, ὁ νόμος. Καὶ ὅταν ὑπάρχῃ πιθανότης μεταβολῆς εἰς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν ἀνθρώπου τινός, ἡ μεταβολὴ αὕτη, ὅσονδήποτε καὶ ἐὰν εἶναι οὐσιώδης, δὲν ἀρκεῖ διὰ νὰ μεταβάλλῃ καὶ τὴν κοινωνικὴν τούτου κατάστασιν. Δύο παραδείγματα εἰλημμένα τὸ μὲν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, τὸ δ' ἕτερον ἐκ τῆς νεωτέρας ἐποχῆς θὰ καταστήσουν τὸ πρᾶγμα σαφές. Οἱ εἰλωτες τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν κατάστασιν ἰδιάζουσαν καὶ ἐν πολλοῖς διάφορον τῆς τῶν δούλων, προσκεκολλημένοι (ἀντιθέτως πρὸς τοὺς δούλους) οὐχὶ εἰς ὠρισμένον κύριον, ἀλλ' εἰς ὠρισμένην γῆν, ἐκαλλιέργουν ἀπλῶς ταύτην χάριν τοῦ κυρίου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ὑπὸ τῆς πόλεως αὕτη ἀπονεμηθῆ. Ἀνήκοντες κατ' οὐσίαν εἰς τὴν πόλιν, «δοῦλοι τοῦ κοινοῦ», ὡς ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, παρέδιδον ἀπλῶς εἰς εἶδος εἰς τὸν κύριόν των, ὁ ὁποῖος ὡς ἐλεύθερος πολίτης δὲν ἐδικαιοῦτο, κατὰ τοὺς νόμους, νὰ ἐργάζεται παραγωγικῶς, ὅ,τι ποσὸν αὕτη αὕτη ἡ πόλις, ἐκτιμῶσα τὰς ἀνάγκας τοῦ Σπαρτιάτου καὶ τῆς οἰκογενείας του, ἐθεώρει ὡς ἱκανοποιοῦν τὰς ἀνάγκας ταύτας. Ὅ,τι ἐπερίσσευεν, ἔμενεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ εἰλωτος, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ πωλήσῃ καὶ ἐκμεταλλευθῆ τοῦτο. Τοιουτοτρόπως οἱ εἰλωτες ἀπέκτησαν σὺν τῷ χρόνῳ περιουσίας. Χαρακτηριστικὸν μάλιστα εἶναι, ὅτι αἱ περιουσίαι αὗται ἐξειλίχθησαν κατ' ἀντίστροφον ἀναλογίαν πρὸς τὰς περιουσίας τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν. Ἐν ᾧ οἱ Σπαρτιάται ὠδηγοῦντο σὺν τῷ χρόνῳ πρὸς τὴν πενίαν, οἱ εἰλωτες ἐπλούτιζον. Ἡ μεταβολὴ ὅμως αὕτη δὲν εἶχεν ἄμεσον τοῦλάχιστον ἀντίκτυπον εἰς τὴν κοινωνικὴν τῶν εἰλώτων κατάστασιν. Τὰ κοινωνικά, στρατιωτικά καὶ πολιτικά δικαιώματα τοῦ πολίτου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διεκδικηθοῦν ὑπὸ τοῦ εἰλωτος. Καὶ ὅμως: ἡ οἰκονομικὴ τῶν εἰλώτων εὐρωστία ἦτο ἐξαιρετικὴ. Ὅταν, κατὰ τὸν Γ' π. Χ. αἰῶνα, ἐπρότεινεν ὁ Κλεομένης, ὅπως ἐπιτραπῆ εἰς τοὺς

1) Πρὸβλ. καὶ Georg Simmel, Soziologie (Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung), München und Leipzig, 1922, σ. 451 κ. ἑ.

εἰλωτας νὰ ἐξαγοράσουν τὴν ἐλευθερίαν των, ἕξ χιλιάδες εἰλώτων εὐρέθησαν ἀμέσως ἔτοιμοι νὰ καταβάλουν τὸ ζητηθὲν ὑπὸ τῆς πόλεως ποσόν.¹⁾

Ἐνάλογόν τι συνέβη καὶ εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν, ὅταν ἤρξατο συγκεκριμένως ἀναπτυσσομένη ἡ κεφαλαιοκρατία. Ὅπου—ὡς π. χ. εἰς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην—αἱ εὐγενεῖς καὶ γαιοκτήμονες κατώρθωσαν ἀποτελεσματικῶς νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ εἰς τὰς πόλεις ἀναπτυχθέντος ἀστικοῦ κεφαλαίου, ἐκεῖ οἱ φορεῖς τοῦ κεφαλαίου τούτου, παρ' ὅλην τὴν οἰκονομικὴν των δύναμιν καὶ τὰς προσπάθειάς, αἷς πρὸς τοῦτο κατέβαλον, παρέμειναν μακρὰν τῶν δημοσίων θέσεων καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Αὕτη αὕτη ἡ ἀγορὰ μεγάλων γαιῶν, ὡς καὶ ἐν γένει πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ μεταβάλλῃ ἐπὶ τὸ εὐνοϊκώτερον τὴν κοινωνικὴν των κατάστασιν, ἀπηγορεύθη εἰς αὐτούς.²⁾ Καὶ ἐχρειάσθη νὰ καταργηθῇ τὸ καθ' ἑστῶς τῶν πολιτειακῶς κεκυρωμένων καταστάσεων διὰ νὰ ἀρθῶν καὶ οἱ φραγμοί, οἱ ὅποιοι ἤμπόδιζον τὴν ἐλευθέραν κοινωνικὴν των ἀνάπτυξιν.

11. — Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται, ὅτι αἱ κοινωνικαὶ καταστάσεις, ἂν καὶ ἐγεννήθησαν ἐν συνδυασμῶ πρὸς αἷτια οἰκονομικά (ἀδιάφορον, ἢ ἂν ὑπῆρξαν ταῦτα πρωτογενῆ ἢ ἂν ὠφείλοντο ὡσαύτως, ὅπερ πιθανώτερον, εἰς πολιτικὰ αἷτια, συγκεκριμένως δὲ εἰς πολέμους, κατακτήσεις καὶ ὑποδουλώσεις, εἰς ἴσην π. χ. κατανομὴν τῶν κατακτηθεισῶν γαιῶν εἰς τοὺς νικήσαντας πολεμιστὰς καὶ εἰς ὑποδούλωσιν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν τῶν ἐντοπίων), ἐξειλίχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὰ κύρια χαρακτηριστικά των ἔπαυσαν νὰ εἶναι οἰκονομικά. Εἰς τὴν κοινωνίαν, τὴν διεπομένην ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν πολιτειακῶς κεκυρωμένων καταστάσεων, ὁ πλοῦτος δὲν ἤρκει διὰ νὰ σημάνη καὶ τὴν κοινωνικὴν ὑπεροχὴν ἢ διὰ νὰ δώσῃ τὴν πιθανότητα εἰς τὸν ἀνήκοντα εἰς κατώτεραν τινα κατάστασιν, ὅπως προαχθῇ εἰς ἀνωτέραν. Τοῦτο, ὅπερ δικαιολογεῖ ἐν πολλοῖς τὴν στάσιν τῶν πρὸς τὸν Μεσαίωνα ῥωμαντικῶς στρεφομένων κοινωνιολόγων, ἀνταποκρίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν, ἐφ' ἧς ἐθεμελίωσεν ὁ Πλάτων ἐν τῇ «Πολιτείᾳ» τοῦ τὸ σύστημα τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων. Ἡ διαφορὰ ὅμως—ὅταν θελήσωμεν νὰ ὀλοκληρώσωμεν

1) Πρβλ. ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀνωτέρω: A. Jardé, La formation du peuple grec, Paris 1923, σ. 167 κ. ἑ.

2) Πρβλ. σχετικῶς: Max Weber, Wirtschaft und Gesellschaft, (Grundriss der Sozialökonomik, III. Abteilung), Tübingen 1922, σ. 747.